

دانشکده اصول الدین
قم

گروه علوم قرآن و حدیث
پایان نامه کارشناسی ارشد

موضوع

تحلیل و بررسی شخصیت زن

در سیره و سخن امام علی علیه السلام

نگارش
مژگان براتی

استاد راهنما
دکتر احمد عابدی

استاد مشاور
دکتر علیرضا هزار

تابستان ۱۳۸۸

دانشکده اصول الدین
قم

گروه علوم قرآن و حدیث
پایان نامه کارشناسی ارشد

موضوع

تحلیل و بررسی شخصیت زن در سیره و سخن امام علی علیه السلام

نگارش
مژگان براتی

استاد راهنما
دکتر احمد عابدی

استاد مشاور
دکتر علیرضا هزار

تابستان ۱۳۸۸

تقديم

السلام عليك يا رسول الله ﷺ وعلى اهل بيتك الطيبين الطاهرين ورحمة الله وبركاته

به نسيم حیات بخش هستی

به بشارت باران

که امواج اشتیاق را در هر دل دریایی به تلاطم می افکند

به پیام آور رحمت و مهربانی

او که قدر و منزلتش را هرگز نتوان شناخت.

.....

.....

سپاسگزاری

«الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي إِتَىٰ بِهِ مَصَائِرُ الْخَلْقِ وَعَوَاقِبُ الْأَمْرِ، حَمْدًا يَكُونُ لِحَقِّهِ قَضَاءٌ وَلِشُكْرِهِ أَدَاءٌ»؛

(ستایش خداوندی را که سرانجام خلقت، و پایان کارها به او باز می‌گردد، ستایشی که حق او را ادا کند، و

شکر شایسته او را به جا آورد) نهج البلاغه / خطبه ۱۸۲.

«مَنْ لَمْ يَشْكُرِ الْمَخْلُوقَ، لَمْ يَشْكُرِ الْخَالِقَ»

با گرامیداشت یاد و خاطره علامه فقید حضرت آیت الله سید مرتضی عسگری رحمته الله، او که طلایه‌دار

و روشنگر راه علم اندوزی و آشنایی با علوم قرآن و اهل بیت علیهم السلام برای ما بود.

بدینوسیله، صمیمانه از زحمات تمام بزرگوارانی که مرا در تهیه این رساله یاری نمودند به ویژه استاد گرانمایه جناب آقای دکتر احمد عابدی که رهنمودهای عالمانه ایشان روشنگر مسیر تحقیق حاضر و پشتوانه علمی و معنوی اینجانب بود و استاد فرزانه جناب آقای دکتر علیرضا هزار که با نقد و راهنماییهای ارزنده و بی دریغ خود مرا، در آماده سازی این مجموعه یاری رساندند، تشکر و قدردانی می‌نمایم. امید آنکه توفیق استفاده از محضر این بزرگواران در ادامه راه نیز برایم میسر شود.

همچنین از استاد محترم داور که زحمت مطالعه و نقد این رساله را بر عهده گرفته، و در تصحیح

کاستی‌ها راهنمایی نمودند، صمیمانه سپاسگزارم.

و با تقدیر و تشکر از همه بزرگوارانی که در طی این مقطع تحصیلی از محضر ایشان کسب فیض

نمودم.

همچنین از مسئولین محترم کتابخانه‌های دانشکده اصول الدین، مرکز مطالعات زنان، تاریخ

اسلام، دار الحدیث و دانشگاه کاشان... نهایت تشکر و قدردانی را می‌نمایم.

و از پدر و مادر بزرگوارم که در مراحل مختلف تحصیل، بنده را تشویق و ترغیب نموده

سپاسگزاری و قدردانی نموده و از خداوند متعال برای ایشان طول عمر همراه با عزت و سلامتی را

خواستارم.

در خاتمه نیز سپاس خالصانه‌ام را به همسر فداکار و گرامی‌ام تقدیم کرده و به خاطر تحمل زیبا و

همراهی گرم و صمیمانه ایشان متشکرم.

قال علی عليه السلام :

«إِنَّ مَعِيَ بَصِيرَتِي؛ مَا لَبَسْتُ وَلَا لَبَسَ عَلِيٌّ»

حضرت علی عليه السلام فرمود :

بصیرت و بینایی با من است. زیرا، نه امر را

بر کسی مشتبه کرده‌ام و نه امری بر من

مشتبه شده است.

نهج البلاغه / خطبه ۱۰

فهرست مطالب

مقدمه : کلیات بحث

ص ۱-۷

۲	طرح مسأله
۳	اهمیت موضوع
۳	اهداف تحقیق
۳	روش تحقیق
۴	سئوالات تحقیق
۴	پیشینه تاریخی موضوع
۶	منابع تحقیق
۷	بررسی محتویات پایان نامه
۷	مشکلات تحقیق

بخش اول : تحلیل آفرینش و ویژگی‌های زن در سخن و سیره‌ی امام علی علیه السلام

ص ۸-۱۹۲

فصل اول : آفرینش زن

ص ۹-۱۹

۱۶	بررسی سندی روایات مربوط به آفرینش زن
۱۷	بررسی آیات قرآن در زمینه‌ی آفرینش زن

فصل دوم: بررسی عقل، ایمان و ارث زنان از دیدگاه امام علی علیه السلام

ص ۲۰-۹۳

۲۱	۱- شبهه نقصان عقل زنان
۲۴	بررسی سندی روایات در زمینه‌ی عقل زنان
۲۶	سیره عملی دال بر عقل زنان
۳۲	بررسی آیات قرآن در زمینه عقل زن و مرد
۳۳	۱- تساوی عقل زن و مرد در قرآن
۳۴	۲- زنان عاقله در قرآن
۳۴	۲- ۱) بلقیس
۳۶	۲- ۲) خواهر حضرت موسی <small>علیه السلام</small>
۳۷	۲- ۳) مادر حضرت موسی <small>علیه السلام</small>
۳۸	بررسی شبهه آیات دال بر نقصان عقل زنان
۳۸	۱- آیه قوامیت مردان
۳۹	۲- آیه «لِلرِّجَالِ عَلَىٰ نِسَائِهِم مِّمَّا كَسَبُوا دَرَجَةً»
۴۱	۳- آیه‌ی رشد و نمو زنان در زینت
۴۲	۴- آیه شهادت
۴۵	نظرات شارحان و محققان
۴۵	ابن میثم بحرانی
۴۵	ابن ابی الحدید
۴۶	آقا جمال خوانساری
۴۶	شیخ محمد عبده
۴۷	محمد جواد مغنیه
۴۹	میرزا حبیب الله خوئی
۴۹	محمد تقی جعفری

۵۰ محمود طالقانی
۵۱ آیت الله جوادی آملی
۵۱ فاطمه علائی رحمانی
۵۲ لیبیب بیضون
۵۲ محمدرضا نکونام
۵۳ نجوی صالح الجواد
۵۵ عمید زنجانی
۵۵ سید جواد مصطفوی
۵۶ مهدی مهریزی
۵۷ مریم فقیه‌زاده
۶۰ رأی مختار
۶۱ ۱- عقل در لغت
۶۱ ۲- عقل در اصطلاح
۶۲ ۳- انواع عقل
۶۴ بررسی حدیث «عقول النساء في جمالهنّ وجمال الرجال في عقولهم»
۶۶ پاسخ به اشکالات آقای مغنیه
۷۰ ۲- شبهة نقصان ایمان زنان
۷۰ سیره عملی دال بر ایمان زنان
۷۳ بررسی آیات قرآن در زمینه ایمان زنان
۷۳ ۱- یکسانی زنان و مردان در ارزشها
۷۵ ۲- عبادت و سلوک معنوی زنان در قرآن
۷۵ ۲- ۱) ساره همسر ابراهیم خلیل <small>علیه السلام</small>
۷۶ ۲- ۲) آسیه همسر فرعون
۷۷ ۲- ۳) حضرت مریم مادر عیسی <small>علیه السلام</small>
۷۷ ۲- ۳- ۱) تولد مریم
۷۸ ۲- ۳- ۲) طهارت مریم و تسلیم در برابر پروردگار

۷۸	۲- ۳- ۳) چگونگی بارداری و وضع مریم <small>علیها السلام</small>
۸۰	نظرات شارحان و محققان
۸۰	ابن میثم بحرانی
۸۰	ابن ابی الحدید
۸۰	محمدتقی تستری
۸۱	محمدتقی جعفری
۸۲	مدرس وحید
۸۲	آیت الله جوادی آملی
۸۲	محمد رضا نکونام
۸۳	نجوی صالح الجواد
۸۵	رجب نژاد
۸۵	فاضلی بیارجمندی
۸۶	رأی مختار
۹۰	۳- شبهة نقصان ارث زنان
۹۰	نظرات شارحان و محققان
۹۰	ابن میثم
۹۱	محمدتقی جعفری
۹۱	آیت الله جوادی آملی
۹۱	نجوی صالح الجواد

فصل سوم: بررسی فرمان‌های امام علیه السلام در باب تعامل مردان با زنان

ص ۹۴ - ۱۴۴

۹۴	۱- شبهة عدم اطاعت از زن در امر به معروف
۹۴	سیره عملی دال بر اطاعت از زن در امر به معروف

۹۶	بررسی آیات قرآن در زمینه امر به معروف
۹۸	نظرات شارحان و محققان
۹۸	ابن میثم
۹۸	ابن ابی الحدید
۹۹	شیخ حر عاملی
۹۹	علامه جعفری
۹۹	سید فضل الله
۱۰۰	علی سائلی
۱۰۱	نجوی صالح الجواد
۱۰۴	۲- شبهه نهی از مشورت با زنان
۱۰۵	بررسی سندی
۱۰۶	سیره عملی دال بر مشورت با زنان
۱۰۸	جایگاه مشورت در قرآن
۱۱۰	نظرات شارحان و محققان
۱۱۰	ابن میثم بحرانی
۱۱۱	محمد جواد مغنیه
۱۱۱	سید فضل الله
۱۱۱	عباس موسوی
۱۱۲	نجوی صالح الجواد
۱۱۳	رأی مختار
۱۱۵	۳- شبهه حبس زنان در خانه
۱۱۷	سیره عملی دال بر حضور زن در اجتماع
۱۱۷	۱- سیره حضرت زهرا و زینب <small>علیهما السلام</small>
۱۱۸	۲- بیعت زنان با امیر المؤمنین
۱۱۹	۳- حضور فعال و سازنده سیاسی و اجتماعی زنان در عصر امام علی <small>علیه السلام</small>
۱۱۹	۳- ۱) سوده دختر عمار بن ارسک همدانی

۱۲۲	۳ - ۲) ام الخیر (سخنور صفین).....
۱۲۵	۴ - حضور فعال فرهنگی
۱۲۵	۴ - ۱) آثار نهضت علمی پیامبر و امام علی <small>علیه السلام</small> در زنان صدر اسلام.....
۱۲۶	۴ - ۲) فراگیری سخنان و سیره‌ی معصومان و نقل آن
۱۲۷	بررسی آیات قرآن در زمینه حضور زنان در اجتماع
۱۲۷	۱ - جواز مشارکت اجتماعی بانوان
۱۲۸	۲ - جواز فعالیت‌های اقتصادی بانوان
۱۲۸	۳ - جواز فعالیت‌های سیاسی بانوان
۱۳۰	۳ - ۱) دعا برای رهایی از سلطه جائر
۱۳۱	۳ - ۲) درایت سیاسی بانوان
۱۳۱	نظرات محققان و شارحان
۱۳۱	ابن میثم
۱۳۱	ابن ابی الحدید
۱۳۲	محمد جواد مغنیه
۱۳۲	نجوی صالح الجواد
۱۳۳	رأی مختار
۱۳۶	۴ - شبهه‌ی بی‌اعتنایی به زن
۱۳۸	سیره عملی دال بر توجه به زن
۱۳۸	۱ - ابراز همدلی و دلسوزی نسبت به حضرت زهرا <small>علیها السلام</small>
۱۳۸	۲ - زهرا مایه‌ی فخر حضرت علی <small>علیه السلام</small>
۱۳۹	۳ - استناد حضرت علی <small>علیه السلام</small> به سخنان فاطمه زهرا <small>علیها السلام</small>
۱۳۹	توجه به زنان جامعه
۱۴۱	بررسی آیات قرآن در زمینه توجه به زن
۱۴۲	نظرات شارحان و محققان
۱۴۲	سید رضی
۱۴۲	آقا جمال خوانساری

۱۴۳ ابن ابی الحدید

۱۴۳ آیه الله خوئی

۱۴۴ رأی مختار

فصل چهارم: بررسی صفات زنان از دیدگاه امام علی علیه السلام

ص ۱۴۵-۱۸۵

۱- شرب بودن زنان ۱۴۵

بررسی سندی ۱۴۶

سیره عملی دال بر عدم شرب بودن زنان ۱۴۶

۱- زنان و اسناد امامت ۱۴۷

۲- زنان و دفاع از ولایت ۱۴۸

۲- ۱) ام کلثوم ۱۴۸

۲- ۲) اسماء دختر عمیس ۱۴۸

۲- ۳) ام الفضل (دختر حارث) ۱۴۹

۳- زنان در مصاف با حاکمان ۱۵۰

۳- ۱) غانمه دختر غانم ۱۵۰

۳- ۲) الزرقاء بنت عدی ۱۵۱

بررسی آیات قرآن در زمینه شرب ۱۵۲

نظرات شارحان و محققان ۱۵۳

ابن میثم بحرانی ۱۵۳

آقا جمال خوانساری ۱۵۴

ابن ابی الحدید ۱۵۴

میرزا حبیب الله خوبی ۱۵۴

سید محمد حسین شیرازی ۱۵۴

۱۵۵	سید جواد مصطفوی
۱۵۶	رأی مختار
۱۵۷	۲- غیرت و زن
۱۵۷	منابع و اسناد
۱۵۸	سیره عملی
۱۵۹	نظرات شارحان و محققان نهج البلاغه
۱۵۹	ابن میثم بحرانی
۱۵۹	ابن ابی الحدید
۱۵۹	محمد جواد مغنیه
۱۶۰	فیض الاسلام
۱۶۰	میرزا حبیب الله خوئی
۱۶۰	صالح الجواد
۱۶۱	رأی مختار
۱۶۳	۳- شبهه‌ی فسادانگیز بودن زن
۱۶۴	بررسی سندی
۱۶۴	سیره عملی
۱۶۶	بررسی آیات قرآن در زمینه زینت
۱۶۷	زینت در اصطلاح
۱۶۷	انواع زینت
۱۶۷	۱- زینت ایجابی
۱۶۸	۲- زینت سلبی
۱۶۹	نظرات شارحان و محققان
۱۶۹	ابن ابی الحدید
۱۶۹	تستری
۱۶۹	صالح الجواد
۱۷۱	رأی مختار

۱۷۲	۴- شبه‌های عقرب بودن زن
۱۷۲	بررسی سندی
۱۷۲	سیره عملی
۱۷۳	نظرات شارحان و محققان
۱۷۳	ابن میثم بحرانی
۱۷۳	ابن ابی الحدید
۱۷۳	آقا جمال خوانساری
۱۷۳	شیخ محمد عبده
۱۷۴	محمد جواد مغنیه
۱۷۴	میرزا حبیب الله خوئی
۱۷۴	سهیلا جامی الاحمدی
۱۷۵	فاطمه علائی رحمانی
۱۷۷	۵- شبه‌های فتنه‌انگیز بودن زن
۱۷۷	بررسی آیات قرآن در زمینه فتنه
۱۷۹	رأی مختار
۱۸۰	۶- شبه‌های محال بودن وفای زن
۱۸۰	بررسی سندی
۱۸۰	سیره عملی دال بر وفای زن
۱۸۲	۷- ذکر خصوصیات ذاتی زنان
۱۸۴	۸- شیوه کارگزاری زنان

فصل پنجم: روایات دال بر مدح زنان

ص ۱۸۶-۱۹۱

۱۸۶	۱- رابطه زیادی ایمان و حبّ النساء
-----	-----------------------------------

۱۸۷	۲- زنان، محبوب پیامبر در دنیا
۱۸۷	۳- برتری زنان صالح از طلا و نقره
۱۸۸	۴- پر خیر و برکت بودن زن
۱۸۹	۵- زوجه صالحه بهترین متاع دنیا
۱۸۹	۶- روایات دال بر بزرگداشت زن
۱۹۲	نتیجه‌گیری

چکیده

تعبیری که در منقولات تاریخی از امام علی علیه السلام به چشم می‌خورد برخی به توصیف زن می‌پردازد و برخی دیگر حاوی فرمان‌های ویژه‌ای است در باب تعامل مردان با زنان از قبیل پرهیز از مشورت با زنان، پرهیز از اطاعت و پیروی زنان و غیره و دسته سوم حقوق زنان را تبیین می‌کند اینها و مانند آن از دوره‌های نخستین ذهن شارحان نهج البلاغه و متفکران را به خود مشغول داشته که با آن چه باید کرد؟

در یک نگاه کلی سه گروه به تبیین این سخنان پرداخته‌اند:

- ۱- گروهی این سخنان را مبنای زن‌شناسی و تعامل با زنان قرار داده و به تبیین و دفاع پرداخته‌اند.
- ۲- گروه دیگر این سخنان را ستمی بر زن و ظلمی در حق او تلقی کرده که البته شرایط تاریخی آن را باعث شده است اینان جنگ جمل را بیشتر سبب صدور این سخنان دانسته‌اند و گفته‌اند این رأی شخص امام علی علیه السلام است که نمی‌تواند مبنای احکام شرعی زن قرار گیرد.
- ۳- گروه آخر به تأویل و توجیه این سخنان دست زده‌اند اینان از یک سو پذیرش ظاهر این سخنان و نسبت دادنش را به امام روا ندانسته و از دیگر سو آن حضرت را والاتر از آن می‌دانند که بر موجودی خواه زن یا مرد ستم روا دارد و ناعادلانه بر کسی بتازد. از این رو به بررسی و تأویل و توجیه این کلمات اقدام کرده‌اند.

بعد از بیان این دیدگاهها ما معتقدیم که برای نشان دادن دیدگاه حضرت نسبت به زن توجه به سخنان آن حضرت آن هم فقط در نهج البلاغه صحیح نیست و نباید از سیره رفتاری ایشان غافل شد به این دلیل که ممکن است که سیره رفتاری ایشان بعضی از اقوال را نفی کند باید این دو بخش با هم در نظر گرفته و ما در این رساله بر آن هستیم که از طریق اقوال و سیره حضرت به بینش صحیحی از شخصیت زن برسیم.

مقدمه

کلیات بحث

طرح مسأله

تعابیری که در منقولات تاریخی از امام علی علیه السلام به چشم می‌خورد برخی به توصیف زن می‌پردازد و برخی دیگر حاوی فرمان‌های ویژه‌ای است در باب تعامل مردان با زنان از قبیل پرهیز از مشورت با زنان، پرهیز از اطاعت و پیروی زنان و غیره و دسته سوم حقوق زنان را تبیین می‌کند اینها و مانند آن از دوره‌های نخستین ذهن شارحان نهج البلاغه و متفکران را به خود مشغول داشته که با آن چه باید کرد؟ در یک نگاه کلی سه گروه به تبیین این سخنان پرداخته‌اند:

- ۱- گروهی این سخنان را مبنای زن‌شناسی و تعامل با زنان قرار داده و به تبیین و دفاع پرداخته‌اند.
- ۲- گروه دیگر این سخنان را ستمی بر زن و ظلمی در حق او تلقی کرده که البته شرایط تاریخی آن را باعث شده است اینان جنگ جمل را بیشتر سبب صدور این سخنان دانسته‌اند و گفته‌اند این رأی شخص امام علی علیه السلام است که نمی‌تواند مبنای احکام شرعی زن قرار گیرد.
- ۳- گروه آخر به تأویل و توجیه این سخنان دست زده‌اند اینان از یک سو پذیرش ظاهر این سخنان و نسبت دادنش را به امام روا ندانسته و از دیگر سو آن حضرت را والاتر از آن می‌دانند که بر موجودی خواه زن یا مرد ستم روا دارد و ناعادلانه بر کسی بتازد. از این رو به بررسی و تأویل و توجیه این کلمات اقدام کرده‌اند.

بعد از بیان این دیدگاهها ما معتقدیم که برای نشان دادن دیدگاه حضرت نسبت به زن توجه به سخنان آن حضرت آن هم فقط در نهج البلاغه صحیح نیست و نباید از سیره رفتاری ایشان غافل

شد به این دلیل که ممکن است که سیره رفتاری ایشان بعضی از اقوال را نفی کند باید این دو بخش با هم در نظر گرفته و ما در این رساله بر آن هستیم که از طریق اقوال و سیره حضرت به بینش صحیحی از شخصیت زن برسیم.

اهمیت موضوع

در کتب روایی معتبر شیعه، در ذم زن روایات زیادی از امام علی علیه السلام بیان شده است و از طرف دیگر در همین کتابها در مدح زن نیز روایات زیادی وجود دارد البته می توان گفت تابلویی که عوام الناس از زن ارائه می دهند، همان روایاتی است که در ذم زن بیان شده است که هر شخصی با خواندن و یا شنیدن این روایات انگشت حیرت به دهان می گیرد. و از خود می پرسد آیا واقعاً چنین روایتی از معصوم علیه السلام صادر شده است؟ یا آیا واقعاً زنان دارای چنین شخصیتی هستند؟ فلذا باید مسأله روشن شود و احادیث مربوط به ذم زن، سیره امام علی علیه السلام و آیات قرآن در خصوص زن با هم مطابقت داده شوند تا از یکسو نگری جلوگیری شود و جایگاه حقیقی زن در اندیشه اسلامی مشخص شود.

اهداف تحقیق

این تحقیق مدعی خلق اثر جدید نیست بلکه تلاش است در جهت آشنایی نگارنده با شخصیت زن در اقوال و سخنان امام علی علیه السلام است و گامی کوچک برای بررسی این مسئله که آیا میان سخن و سیره امام علی علیه السلام نسبت به زنان تباین وجود دارد یا تساوی؟

روش تحقیق

برای رسیدن به اهداف مورد نظر در این تحقیق از راههای زیر استفاده شده است: